

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Vrijheid van godsdienst: een liberaal ideaal?

Recente VVD-voorstellen laten zien dat de liberalen zelfbeschikking als hoogste norm aan heel de samenleving willen opleggen. Daarbij veronachtzamen ze de betekenis die geloof voor veel mensen heeft, en verwordt godsdienstvrijheid tot slechts een individueel recht, dat in de samenleving als geheel geen rol mag spelen. Het gevolg is het tegendeel van wat de VVD beoogt: gelovigen keren zich van de samenleving af, terwijl liberalen deze betrokkenheid oorspronkelijk juist voor ogen hadden.

door **Chris van Dam** De auteur is Tweede Kamerlid voor het CDA.

In november 2019 presenteerde VVD-Kamerlid Benthe Becker een initiatiefnota onder de titel *In Nederland beslis je over je eigen leven*.¹ De nota is bedoeld om onderdrukking – met name van vrouwen en meisjes – in naam van cultuur en religie tegen te gaan. Becker zet op overtuigende wijze uiteen welke vormen van ongewenste onderdrukking tot op de dag van vandaag (helaas) in ons land voorkomen. De problemen worden herkend, zijn schrijnend en verdienen zeker de aandacht van een initiatiefnota!

De nota van Becker begint met een duidelijk statement: ‘We leven in een vrij land. Je bent de baas over je eigen leven, zolang je daarbij de vrijheid van anderen niet beperkt.’ In interviews laat Becker weten hoe belangrijk zelfbeschikking is in haar eigen leven, en daarmee deel uitmaakt van haar liberale

identiteit.² Verderop in de nota benoemt zij zelfbeschikking als een wezenlijk onderdeel van de Nederlandse vrije cultuur; een cultuur die (met de woorden van Edith Schippers in de Schoo-lezing van 2016, in de nota aangehaald door Becker) ‘een stuk beter is dan alle andere culturen die ik ken. In ieder geval voor de vrouw.’

Veel aandacht dus voor zelfbeschikking, en minder aandacht voor religie. Dat is jammer, want laten we wel wezen: religie zal zonder de geringste twijfel een betekenisvolle factor zijn als het gaat om het maatschappelijke probleem van onderdrukking. In managementtermen: het is een knop om aan te draaien. Maar Becker komt niet veel verder dan de constatering dat ‘godsdienst, traditie of cultuur (...) geen vrijbrief (mag) zijn om inbreuk te maken op het recht op zelfbeschikking’.

Dienstbare rol

Hoewel ik met Benthe Becker een fervent tegenstander van onderdrukking en achterstelling van meisjes en vrouwen ben, weet ik dat het credo 'Je bent de baas over je eigen leven' niet voor iedereen geldt. Of laat ik het zo formuleren: ook veel religieuze mensen zullen zeggen dat ze zich maximaal willen kunnen ontplooiën, maar dan wel in relatie tot hun God of tot hun naaste. Niet hun eigen zelfstandige maximale ontwikkeling staat centraal, maar de ontwikkeling van hun persoon in de relatie tot de ander. En sommigen kiezen er vanuit dat perspectief bewust voor om een dienstbare rol te vervullen. Hún bucketlist staat vooral in het teken van de dienstbaarheid ten opzichte van de ander. Dat heeft niets te maken met de strafbare en volstrekt af te keuren praktijken waartegen Becker in 't geweer komt, maar het roept wel de vraag op of zelfontplooiing móét of dat ze mág.

Veel mensen willen hun bucketlist vanuit hun geloof vooral in het teken van dienstbaarheid vormgeven

Het onderbelicht blijven van de factor religie is een gemiste kans in de nota.

Het overkomt de VVD de laatste tijd vaker: een wat mij betreft té magere omgang met religie en levensovertuiging. Voorbeelden zijn deze initiatiefnota van Benthe Becker, maar ook het recente amendement van VVD-Kamerlid Roald van der Linde, betreffende de Implementatiewet registratie uiteindelijk belanghebbenden van vennootschappen en andere juridische entiteiten.³ Met dit amendement regelt hij dat de in het wetsontwerp opgenomen vrijstelling voor kerkbestuurders om zich te moeten registreren in het zogenoemde UBO-register, kwam te vervallen.⁴ Vanaf nu dienen kerkbestuurders ingeschreven te staan bij de Kamer van

Koophandel. Dat UBO-register wordt opgezet om witwassen en terrorismefinanciering te bestrijden. Van der Linde zegt bang te zijn dat criminelen misbruik maken van kerkgenootschappen (een stelling die op geen enkele wijze onderbouwd wordt) en rechtvaardigt daarmee deze inbreuk op de eigen ruimte van kerkgenootschappen om zich te organiseren. Daarmee maakt hij een forse inbreuk op de scheiding van kerk en staat. Met de toelichtende zin 'Benadrukt wordt dat er ook met dit amendement onverkort dient te worden vastgehouden aan de vrijheid van godsdienst' onderstreept deze VVD'er niet te begrijpen dat de staat zich zeer terughoudend dient op te stellen, juist ook ten opzichte van de organisatie van kerkgenootschappen. Inmiddels is het amendement – ondanks de tegenstem van het CDA – aangenomen.

We weten al langer dat voor de VVD religie en levensovertuiging onderwerpen 'voor achter de voordeur' zijn. Mark Rutte is de consequente vertolker van deze opvatting. In september sprak hij bij het jaarlijkse Prinsjesdagontbijt. Daar benadrukte hij nog eens dat geloof in zijn persoonlijke leven een factor is en dat de religieuze traditie tot op de dag van vandaag doorwerkt in onze samenleving. Maar als het gaat om de rol die levensovertuiging speelt in het actuele publieke domein, dan valt het (valt hij) stil. Ook hier weer enkel de lof der zelfbeschikking: het is primair de taak van de liberale overheid om condities te creëren waarin burgers zich maximaal kunnen ontplooiën. Rutte: 'Het begint allemaal bij de ontwikkeling van het individu. De kans krijgen om je talenten te ontdekken. (...) Helemaal op je eigen manier, zonder in een mal geduwd te worden.'

Toch zit er een forse denkfout in de redenering van mijn liberale vrienden. Voor Benthe Becker, voor Mark Rutte, ja voor de hele VVD mag zelfbeschikking het hoogste na te streven goed

zijn. Prima, dat mag. Maar het is niet de taak van de staat, van de overheid om dát voor alle burgers na te streven. Een groot deel van de Nederlanders, zeker de religieuze Nederlanders, ziet dat het leven zich afspeelt in relatie tot de medemens en is bereid die relatie bepalender te laten zijn dan de volledige zelfontplooiing. Het is mooi als de staat ruimte biedt aan burgers om hun leven zelf vorm te geven; het is angstig als de staat bepaalt dat zelfontplooiing en zelfbeschikking de norm zijn.

Natuurrecht

Hans-Martien ten Napel, staatsrechtsjurist in Leiden en geen onbekende voor CDV, is kritisch op de wijze waarop in de huidige liberale praktijk wordt omgegaan met geloof en levensovertuiging. Ten Napel wijst erop dat – van origine – de liberale visie op godsdienstvrijheid vertrekt vanuit een mensvisie waarin het belang van het kunnen beleven van de religieuze identiteit in zowel het publieke als het privédomein vooropstond.⁵ Godsdienstvrijheid werd gezien als een vorm van natuurrecht dat in principe eenieder toekwam en dat voorafging aan de vorming van de (liberale) staat. De staat heeft dat recht te respecteren, of dat nu gelegen komt of niet.

In de traditionele variant van het liberalisme creëerde de staat garanties dat mensen in al hun diversiteit vreedzaam samen konden leven, inclusief het beleven van de vrijheid van godsdienst. Volgens Ten Napel draait de moderne variant van het liberalisme dit om: de liberale democratie wordt een doel op zichzelf.⁶ Niet het beschermen van rechten (waaronder het recht op godsdienstvrijheid) is nog langer het doel, maar andere, voor alle burgers geldende idealen, zoals gelijkheid, emancipatie en sociale rechtvaardigheid. Zelfbeschikking kan gerust aan dat rijtje worden toegevoegd.

De uitkomst van deze beweging is – inderdaad – dat godsdienstvrijheid een individueel recht wordt, en niet langer een recht is dat in het publieke domein beleefd mag worden. Want burgers die niet vallen voor het zelfbeschikkingsideaal passen niet bij de ambitie van de staat om iedere burger in optimale persoonlijke vrijheid en ontwikkeling te laten leven. Ziehier het recept voor hernieuwd debat over artikel 23 van de Grondwet, over ritueel slachten, over vaccinaties, medisch-ethische kwesties. De beleving van die rechten in het publieke domein komt direct ter discussie te staan.

Een consequentie is dat religieuze stromingen zich steeds minder op hun plaats voelen in dat publieke domein, in de liberale democratische rechtsstaat. Zij zullen zich afwenden en afzonderen. Daarmee wordt precies het tegenovergestelde bereikt van wat Benthe Becker

---

Het is angstig als de staat bepaalt dat zelfontplooiing en zelfbeschikking de norm zijn

en al die andere liberalen zouden wensen. Want isolatie zal ook leiden tot isolatie van de kwetsbaren in dit soort gemeenschappen, en voor we het weten zijn we dan nog verder van huis.

Kerkgenootschappen

Hoe dan wel? De VVD zal moeten beseffen dat religie en levensovertuiging niet naar het privédomein weg te denken elementen van het samenleven van mensen zijn. De staat – ook de liberale staat – heeft juist de religie – evenals de kunsten en de wetenschap – nodig om waarden te ontwikkelen en te onderhouden. In dat kader is er alle reden om voorzichtig om te gaan met de eigen ruimte die kerken en kerkgenootschappen toekomt om zich te organiseren. Het principe

van de scheiding van kerk en staat is veel meer dan de gedachte dat geloof iets is voor achter je voordeur.

Verder zou de VVD – en niet alleen de VVD, ook de liberale vrienden van D66 kunnen dat advies ter harte nemen – er verstandig aan

---

De hoogmis van het individualisme heeft niet voor iedereen tot enkel zegeningen geleid

doen enige bescheidenheid in acht te nemen wanneer zij het loflied van de zelfbeschikking zingt. We beginnen er met elkaar steeds meer achter te komen dat de hoogmis van het individualisme niet voor iedereen – en ook niet voor de samenleving als geheel – tot alleen maar zegeningen heeft geleid. Maatschappelijke ziektes als burn-out, eenzaamheid, overbelasting van de jeugdzorg en consumentisme zijn eerder met gemeenschapszin dan met ‘Ik leef mijn leven zoals ik het wil’ te bestrijden.

Kortom: onze Nederlandse liberale democratie moet ruimte bieden aan iedereen. Iedereen die zich binnen de grenzen van de wet gedraagt. Dat VVD'ers daarbij het ideaal hebben dat iedereen volledig vrij en zelfbeschikkend door het leven moet gaan: prima! Maar poneer dat niet als norm voor iedereen, en wek al helemaal

niet de indruk dat dat hét doel van de overheid is. Er zijn genoeg mensen die eveneens binnen die democratische rechtsstaat willen functioneren, die evenzeer een bloedhekel hebben aan onderdrukking, uitbuiting en misbruik binnen de muren van een huis, maar toch op een heel andere bodemplaat hun bestaan opbouwen. Een bodemplaat die veelal religieus geïnspireerd is, die de relatie met de ander vooropzet, maar niet gebouwd is op het ideaal van de (individuele) zelfbeschikking.

Accepteer en waardeer dat anderen hun religieuze overtuiging vooropzetten, ook in het publieke domein. De kans om vrouwen en meisjes werkelijk te bevrijden is het grootst door op die basis in gesprek te gaan, werkelijk in gesprek.

---

1 *Kamerstukken II* 2019-2020, 35 341, nr. 2 (Initiatiefnota van het lid Becker «In Nederland beslis je over je eigen leven»).

2 Becker werd geïnterviewd bij *Pauw* en bij *Family7*.

3 *Kamerstukken II* 2019-2020, 35 179, nr. 9 (Amendement Van der Linde over het vervallen van de vrijstelling voor kerkgenootschappen).

4 Het UBO-register (UBO = *ultimate beneficial owner*) is onderdeel van de eerdergenoemde Implementatiewet.

5 Hans-Martien ten Napel, 'Geloof in de liberale democratie', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 8 (2017), nr. 3, pp. 5-19.

6 Rien Fraanje, "De liberale democratie is bezig zijn eigen graf te graven" (interview met Hans-Martien ten Napel), website *Het Goede Leven*, 14 november 2019.